

Julia Ziółkowska

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku

TURYSTYKA KULTUROWA JAKO ELEMENT STRATEGII ROZWOJU NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH GMIN WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Streszczenie: Znaczenie turystyki kulturowej dla rozwoju mniejszych i większych obszarów terytorialnych znajduje swoje odzwierciedlenie w literaturze – przemawia za tym nie tylko liczba publikacji, ale również ich szeroki zakres merytoryczny. Celem artykułu jest analiza strategii trzech wybranych gmin województwa pomorskiego i próba określenia podstaw do wykorzystania turystyki kulturowej w rozwoju tych obszarów. Zastosowane w pracy metody to analiza literatury oraz dokumentó źródłowych.

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, strategie rozwoju gmin, potencjał turystyczny.

1. Wstęp

Znaczenie turystyki kulturowej dla rozwoju mniejszych i większych obszarów terytorialnych znajduje swoje odzwierciedlenie w literaturze – przemawia za tym nie tylko liczba publikacji, ale również ich szeroki zakres merytoryczny. Coraz silniej podkreślane jest znaczenie turystyki kulturowej w rozwoju regionów oraz wpływ, jaki wywierają na rozwój tego rodzaju turystyki przedsięwzięcia kulturowe o zasięgu lokalnym, narodowym lub międzynarodowym [Richards 1996; Rohrscheidt 2008]. W miarę nacisku trendów globalizacyjnych, a także w związku ze zwiększającą się specjalizacją turystów, przedsięwzięcia o charakterze lokalnym – skoncentrowane na kulturze lokalnej społeczności, skupione wokół jej dziedzictwa kulturowego – są coraz liczniejsze i zyskują szeroką publiczność [McCartney 2010]. Istnieją przykłady tego typu inicjatyw odgrywających znaczną rolę nie tylko w rozwoju społeczności lokalnej, pełniąc funkcję integrującą i wspierającą, ale także wywierających wpływ na bliższe i dalsze regiony, skąd pochodzą liczni odwiedzający jednodniowi lub turyści¹. Propagowanie turystyki, w tym turystyki kulturowej jako sposobu na aktywizację rozwoju gospodarczego danego obszaru, jest już ugrunto-

¹ Przykładem takiego miejsca działającego na terenie województwa pomorskiego jest Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku.

waną teorią, przy czym liczni autorzy szczególnie podkreślają potrzebę równoczesnego przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju [Telfer, Sharpley 2010; Moffatt 2000]. Jak pisze Richards [1996], zasobami kulturowymi najatrakcyjniejszymi dla turystów są rzeczy, których nie można spotkać nigdzie indziej, a więc to, co jest niepowtarzalne i autentyczne. Celem artykułu jest analiza strategii trzech wybranych gmin województwa pomorskiego i próba określenia podstaw do wykorzystania turystyki kulturowej w rozwoju tych obszarów. Zastosowane w pracy metody to analiza literatury oraz dokumentów źródłowych.

2. Turystyka kulturowa a rozwój lokalny

Ze względu na złożony charakter zdefiniowanie turystyki kulturowej przysparza badaczom wielu problemów, dlatego w literaturze światowej można odnaleźć kilkadziesiąt definicji tego zjawiska [Buczowska 2008]². Turystyka kulturowa pojawia się również w licznych dokumentach oficjalnych będących wynikiem prac organizacji o charakterze międzynarodowym (np. UN WTO, ICOMOS, ATLAS czy AIAEST). Na potrzeby pracy wykorzystano szczególnie wyczerpującą definicję tego zjawiska wyprowadzoną przez Marciszewską [2002, s. 5], która uważa, że „turystyka kulturowa to aktywność osób poza ich miejscem zamieszkania, która pozwala na poznanie i doświadczenie różnych sposobów życia innych ludzi – sposobów odzwierciedlających obyczaje społeczne, tradycje religijne, myśl intelektualną, dziedzictwo kulturowe i ma na celu zaspokojenie ludzkich potrzeb, pragnień i oczekiwań w zakresie kultury”. W kontekście niniejszego artykułu powyższa definicja jest kluczowa, gdyż porusza problem doświadczenia przez turystów odmiennej kultury, co ma miejsce poprzez poznanie sposobu życia odwiedzanej społeczności. Nawiązując do poglądu autorki, można stwierdzić, iż istnieje wyraźny związek pomiędzy rozwojem turystyki kulturowej a rolą, jaka jest przypisywana społeczności lokalnej na danym terenie.

Aktywność mieszkańców odwiedzanego przez turystów obszaru w ramach różnego rodzaju inicjatyw jest źródłem kreowania produktów turystycznych, a co za tym idzie – może w istotny sposób wspierać rozwój lokalny. Istotą tego rozwoju są pozytywne zmiany obejmujące wzrost ilościowy i jakościowy, w ich efekcie następuje istotna poprawa w obszarze funkcji endogenicznych i egzogenicznych pełnionych przez jednostki terytorialne [Kot 2003]. Jak podaje Krukowski [2007], program rozwoju lokalnego łączy w sobie osiąganie celów rozwoju gminy w czterech głównych płaszczyznach: ekonomicznej, społecznej, ekologicznej i przestrzennej. Poprawa ogólnej kondycji gminy we wskazanych wyżej obszarach przyczynia się nie tylko do wzrostu poziomu życia mieszkańców (funkcja endogeniczna), ale sta-

² Autorka podaje, iż znalazła w literaturze krajowej, światowej oraz rozmaitych multimediami ponad 50 prób opisania tego zjawiska.

nowi również podstawę kreowania atrakcyjnych produktów turystycznych (funkcja egzogeniczna).

Na poziomie lokalnym główną rolę w funkcjonującym w Polsce modelu samorządu terytorialnego odgrywa samorząd gminny. Zdaniem Pawlusińskiego [2005] rozwój lokalny zakłada harmonijną działalność społeczności lokalnej, władz lokalnych i innych podmiotów na rzecz tworzenia korzystnych warunków dla ich wzajemnego rozwoju. Jednym ze sposobów ustalenia zasad tej współpracy jest opracowanie strategii lub planu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Artykuł 7 ustawy o samorządzie gminnym [Ustawa o samorządzie... 1990] wśród działań i zadań gminy podaje m.in. działania w zakresie kultury, w tym opieki nad zabytkami, oraz działania w zakresie kultury fizycznej, w tym dotyczące terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych. Ze względu na lokalne podłoże tworzenia produktów turystyki kulturowej do ważnych zadań gminy, również wymienionych w ustawie, należy będzie współpraca z organizacjami pozarządowymi

W literaturze znaleźć można wiele opracowań analizujących zadania gminy w odniesieniu do turystyki. Przykładem takiego opracowania może być zestawienie zadań opracowane przez Pawlusińskiego [2005], który dzieli je na trzy grupy: zadania aktywizujące lokalną gospodarkę turystyczną, zadania o charakterze ogólnogminnym oraz zadania obowiązkowe gminy wynikające z aktów prawnych.

3. Metoda wyboru gmin poddanych analizie

Wyboru gmin poddawanych analizie w niniejszej pracy dokonano, bazując na charakterystyce form turystyki kulturowej opracowanej przez R. Jätzolda, a przytoczonej przez Buczkowską [2008]. Opierając się na kryterium oferty turystyki kulturowej, R. Jätzold wyróżnił następujące jej formy:

- turystykę zorientowaną na obiekty: kościoły, zamki, wystawy, muzea,
- turystykę zorientowaną na region: szlaki turystyczne, krajobraz kulturowy,
- turystykę zorientowaną na zespoły obiektów: zespoły miejskie i wiejskie,
- turystykę zorientowaną na wydarzenia: festiwale, kursy, imprezy.

Na potrzeby niniejszego artykułu turystykę zorientowaną na obiekty oraz turystykę zorientowaną na zespoły obiektów potraktowano łącznie ze względu na ich zbliżony charakter. Podstawowymi obiektami stanowiącymi obiekt zainteresowań turystów, zwłaszcza turystów kulturowych, są miejsca wskazujące na dziedzictwo kulturowe danego obszaru. Zgodnie z konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego przyjętą przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1972 r. [Konwencja ... 1976] dziedzictwo kulturowe to zabytki, zespoły budowli oraz miejsca zabytkowe. Konwencja w następujący sposób definiuje poszczególne obiekty dziedzictwa kulturowego:

- zabytki: dzieła architektury, rzeźby i malarstwa monumentalnego, elementy i formacje o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych ele-

mentów przedstawiające wyjątkową wartość dla całej ludzkości z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,

- zespoły budowli oddzielnych lub łącznych, które z racji ich architektury, ich jednorodności lub ich integracji w krajobrazie przedstawiają wyjątkową wartość dla całej ludzkości z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub dzieła łączne człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, przedstawiające wyjątkową wartość dla całej ludzkości z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Szlak kulturowy jest szczególnym typem szlaku turystycznego łączącego miejsca atrakcyjne kulturowo i mające wspólne cechy o wyjątkowym znaczeniu. Zgodnie z definicją podaną w Uchwale Rady Europy o europejskich szlakach kulturowych za taki szlak należy uznać szlak odtwarzający historię narodów, migracje oraz pokazujący rozprzestrzenianie się europejskich trendów cywilizacyjnych w dziedzinie filozofii, religii, kultury, sztuki, nauki, technologii i handlu [*Uchwała...* 2007].

Za wydarzenie kulturowe uznać należy przedsięwzięcie umożliwiające zrozumienie i poznanie sensu kultury, szczególnie poprzez takie jej elementy, jak taniec, muzyka, tradycyjne stroje, występy sceniczne i język [McCartney 2010]. Buczkowska [2008] wymienia turystykę imprez i wydarzeń kulturalnych jako jedną z form turystyki kulturowej, w ramach której występuje kilkanaście specjalizacji, w tym turystyka festiwalowa oraz turystyka koncertowa.

Tabela 1. Proces wyboru gmin poddanych analizie

Forma turystyki kulturowej	Wybrany typ obiektu, miejsca lub wydarzenia	Zlokalizowany w województwie pomorskim obiekt, miejsce lub wydarzenie	Gmina województwa pomorskiego
Turystyka zorientowana na obiekt lub zespół obiektów dziedzictwa kulturowego	zamek	Zamek Komturów Krzyżackich w Gniewie wraz z zabudowaniami wzgórza zamkowego	Gniew
Turystyka zorientowana na region	szlak turystyczny	Szlak Cysterski w Polsce – Opactwo Cystersów w Pelplinie	Pelplin
Turystyka zorientowana na wydarzenia	festiwal	„Jazz w lesie” – Międzynarodowy Festiwal Jazzowy w Sulęcynie	Sulęcyno

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Jätzold [Buczkowska 2008].

Odpowiednio do podziału zaproponowanego przez Jätzolda kryterium wyboru gmin województwa pomorskiego poddanych analizie było oparte na występowaniu jednego z opisanych powyżej przejawów aktywności człowieka związanej z kulturą: lokalizacja w gminach obiektów lub zespołów obiektów dziedzictwa kulturowego,

odbywające się w gminie wydarzenia kulturowe lub zlokalizowany w gminie obiekt znajdujący się na szlaku kulturowym. Szukając powiązań pomiędzy przytoczonymi definicjami a podanymi wcześniej formami turystyki kulturowej, postanowiono poddać analizie strategię rozwoju gminy Gniew (powiat tczewski) – ze względu na zlokalizowany tam Zamek Komturów Krzyżackich, gminy Pelplin (również powiat tczewski) ze względu na zlokalizowane tam Opactwo Cysterskie będące punktem na Europejskim Szlaku Cysterskim³ oraz gminy Sulęczyno ze względu na odbywający się w Sulęczynie Międzynarodowy Festiwal Jazzowy „Jazz w lesie”. Proces wyboru gmin ilustruje tab. 1.

Wybrane atrakcje są rozpoznawalne i identyfikowane z danym obszarem. Zamek Gniewski i Opactwo w Pelplinie są wskazane w strategiach wybranych gmin jako czynniki odgrywające istotną rolę w rozwoju tych obszarów. Festiwal Jazzowy w Sulęczynie jest realizowanym od 15 lat przedsięwzięciem zainicjowanym przez społeczność lokalną i przyciągającym licznych turystów przebywających na Pomorzu w okresie letnim⁴. Są to zarówno turyści „przypadkowi” (dla których uczestnictwo w wydarzeniu kulturowym nie jest motywem przewodnim odwiedzin), jak i turyści przybywający do Sulęczyna specjalnie po to, by wziąć udział w festiwalu⁵. Wybrane gminy dysponują zatem podstawowym potencjałem do rozwijania turystyki kulturowej, jakim są w tym przypadku rozpoznawalne obiekty dziedzictwa kulturowego bądź wydarzenia kulturalne o wysokim znaczeniu.

4. Rozwój turystyki kulturowej w wybranych gminach – podstawowe uwarunkowania

Jak podają Gunn i Var [Telfer, Sharpley 2010], cele osiągnięte w efekcie sprawnego rozwoju turystyki to wzmocnienie atrakcyjności, poprawa w dziedzinie ekonomii i sukces gospodarczy, zrównoważone zużycie zasobów, a także zintegrowanie społeczności lokalnej i danego obszaru. Szczególne korzyści wynikające z rozwoju turystyki kulturowej na poziomie gmin, opracowane na podstawie tych zaproponowanych przez Jamiesona [1995], zostały przedstawione poniżej w podziale na poszczególne grupy beneficjentów. Korzyści dla społeczności lokalnej to, przede wszystkim, wzmocnienie tożsamości kulturowej, większa rozpoznawalność kultury i tradycji, wzrost wartości posiadanych obiektów rękodzieła ludowego, rozwój kultury ludowej. Korzyści dla lokalnych przedsiębiorców skupiają się w obszarze większego sukcesu gospodarczego osiąganego przez zwiększenie potencjału do tworzenia nowych produktów turystycznych lub modyfikowania już istniejących,

³Od 2010 r. Opactwo Cysterskie w Pelplinie wraz z pozostałymi krajowymi i europejskimi obiektami znajdującymi się na Szlaku Cysterskim otrzymało tytuł Europejskiego Szlaku Kultury przyznanego przez Radę Europy.

⁴Autorka nie dotarła do publikowanych informacji na temat struktury i liczby odwiedzających festiwal, powyższa informacja jest wynikiem własnych obserwacji.

⁵Dokładną charakterystykę turystów kulturowych opracował Hughes [2000].

wzbogacenie oferty i zwiększenie rozpoznawalności oferowanych produktów. Samorząd lokalny zyskuje wydłużenie sezonu turystycznego, zwiększając się jego predyspozycje do korzystania z dodatkowych źródeł finansowania przedsięwzięć związanych z kulturą i turystyką (np. na renowację zabytków), wzmocnieniu ulega potencjał rozwojowy gminy.

Należy podkreślić, że możliwe korzyści wynikające z rozwoju turystyki kulturowej będą przenikały się w wielu płaszczyznach i wzajemnie uzupełniały. W tym miejscu należałoby również wspomnieć o możliwych zagrożeniach. Niewątpliwie jednym z największych byłaby komercjalizacja lokalnej kultury, a więc jej zamiana w produkt pozbawiony autentyczności, sprowadzający się do wyreżyserowanych zachowań.

W celu oceny strategii wybranych gmin województwa pomorskiego pod kątem możliwości rozwoju turystyki kulturowej postawiono następujące pytania⁶:

Pytanie 1: Czy w strategii jest mowa o identyfikacji mieszkańców z regionem?

Pytanie 2: Czy strategia wskazuje na problem aktywności społecznej mieszkańców?

Pytanie 3: Czy poruszana jest w strategii kwestia dostępności dziedzictwa kulturowego?

Pytanie 4: Czy w strategii porusza się problem kształtowania „kulturalno-turystycznego” wizerunku gminy?

Pytanie 5: Czy kładziony jest nacisk na tworzenie i promocję nowych bądź innowacyjnych produktów turystycznych?

Tabela 2. Wyniki przeprowadzonej analizy w odniesieniu do wybranych gmin

Pytanie nr	Gmina Gniew	Gmina Pelplin	Gmina Sulęczyno
1	tak	nie	tak
2	tak	nie	nie
3	tak	nie	nie
4	tak	nie	tak
5	tak	nie	tak

Źródło: opracowanie własne.

Ocen wybranych gmin dokonano na bazie dostępnych, uchwalonych dokumentów związanych z realizacją strategii tych gmin. Oceny gminy Gniew dokonano z wykorzystaniem trzech dokumentów strategicznych – Strategii rozwoju gminy Gniew na lata 2004-2014 [Strategia... 2003] oraz uzupełniających ją Planu Rozwoju Lokalnego [Plan Rozwoju... 2006], a także Strategii rozwoju turystyki gminy Gniew [Strategia Rozwoju... 2005]. Oceny gminy Pelplin dokonano na bazie Strategii rozwoju miasta i gminy Pelplin [Strategia Rozwoju... 1998], oceny gminy Sulęczyno

⁶ Pytania wynikają z analizy literatury, przede wszystkim wykorzystano prace de Haana [1999] oraz Telfera i Sharpleya [2010].

zaś na podstawie Strategii rozwoju gminy Sulęczyno do 2015 roku [Strategia Rozwoju... 2000].

W tabeli 2 pokazano wyniki przeprowadzonej analizy, zaznaczając odpowiedzi otrzymane na postawione pytania.

W wyniku przeprowadzonej analizy wyraźnie widać rozbieżność w podejściu do problemu rozwoju turystyki w ocenianych gminach. W strategii przyjętej przez gminę Pelplin wykluczono możliwość rozwoju jakiejkolwiek formy turystyki, nie podjęto nawet próby uwzględnienia możliwości rozwoju turystyki kulturowej na bazie zlokalizowanego w Pelplinie Opackwa Cystersów. W przypadku tej gminy wszystkie odpowiedzi na postawione pytania były negatywne. Opisana sytuacja może wynikać z faktu, iż gmina dopiero w 2010 r. przystąpiła do rewizji swojej strategii rozwoju (opracowanej w 1998 r.), co może skutkować niedostatecznym jeszcze dostosowaniem do zmian gospodarczych i społecznych, jakie zaszły od tamtego czasu.

Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja w gminie Gniew, w przypadku której zanotowano twierdzące odpowiedzi na wszystkie zadane pytania. Wyraźnie widać, iż ta gmina kładzie duży nacisk na rozwój turystyki, szczególnie akcentując we wszystkich dokumentach strategicznych potencjał związany z dziedzictwem kulturowym miasta. Można stwierdzić, że gmina Gniew ma szerokie możliwości intensywnego rozwoju turystyki kulturowej, jeżeli tylko zapisy zawarte w strategiach i planach rozwoju znajdują odzwierciedlenie w działaniach praktycznych. Warte podkreślenia jest znaczenie przypisywane w strategii gminy roli społeczności lokalnej, szczególnie młodzieży. W Planie Rozwoju Lokalnego tej gminy możemy przeczytać, że „głównie w tej grupie należy (...) wspierać i rozwijać lokalną tożsamość, tworzyć markowe produkty turystyczne w oparciu o tradycję kulturową gminy i regionu, zachowując i rewitalizując kulturę niematerialną w gminie” [Plan Rozwoju... 2006].

Gmina Sulęczyno jest przykładem sytuacji, którą można by określić jako pośrednią w stosunku do dwóch pozostałych ocenianych gmin. Władze chcą stawiać na rozwój turystyki, ale nacisk jest głównie kładziony na jej funkcję wypoczynkową. Biorąc pod uwagę fakt, że w strategii podkreśla się znaczenie identyfikacji mieszkańców z regionem, a także chęć tworzenia nowych produktów turystycznych i kreowania kulturalno-turystycznego wizerunku gminy, można stwierdzić, iż są tu duże szanse na rozwój turystyki kulturowej. Szczególne znaczenie w rozwoju tej formy turystyki, jak pokazuje przykład festiwalu „Jazz w lesie”, będzie miała zapewne społeczność lokalna.

5. Podsumowanie

Jak podaje Richards, muzea i obiekty dziedzictwa kulturowego są miejscami najczęściej odwiedzanymi przez turystów, autor podkreśla jednak, że zakres kulturowych atrakcji stale się powiększa, m.in. o folklor, gastronomię, a nawet całe krajobrazy [Richards 1996]. Szerokie rozumienie zakresu aktywności podejmowanej przez turystów kulturowych umożliwi również szerokie podejście do tego zagadnienia

w planowaniu rozwoju turystyki kulturowej na terenie gmin. Obowiązki gminy w zakresie turystyki koncentrują się na wspieraniu korzystnych warunków do jej rozwoju, zarówno co do infrastruktury, jak i innych warunków prowadzenia działalności gospodarczej, natomiast inicjatywę tworzenia produktów turystycznych powinni wypełniać przede wszystkim lokalni przedsiębiorcy oraz mieszkańcy skupieni w stowarzyszeniach lub innych formach organizacyjnych nastawionych na kultywowanie i promowanie lokalnej kultury (w tym lokalnego rzemiosła i rękodzieła, tradycyjnej kuchni czy muzyki). Zintegrowanie rozwoju społeczności lokalnej opartej na jej tożsamości kulturowej z promocją tej kultury jako atrakcji turystycznej wydaje się korzystnym rozwiązaniem wpisującym się jednocześnie w ideę rozwoju lokalnego.

Literatura

- Buczowska K., *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, AWF, Poznań 2008.
- De Haan J., *Planning of Cultural Tourism. Opportunities and Constraints*, [w:] *Cultural Tourism in Europe. A Presentation of Theories and Cases*, red. W D. Dodd, A. Van Kernel, Planning Bookman Foundation, Amsterdam 1999.
- Hughes H.L., *The Elusive Cultural Tourist*, [w:] *Expressions of Culture, Identity and Meaning in Tourism, Reflections on International Tourism*, red. M. Robinson, P. Long, N. Evans, R. Sharpley, J. Swarbrooke, Business Education Publishers Ltd., Sunderland 2000.
- Jamieson W., *The use of indicators in monitoring: the economic impact of cultural tourism initiatives*, ICOMOS Canada Bulletin „Momentum” 1995 nr 3.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*, Paryż 1972, DzU 1976 nr 32, poz. 190.
- Kot J., *Zarządzanie rozwojem gmin a praktyka planowania strategicznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Krukowski K., *Strategie rozwoju gmin wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego*, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2007.
- Marciszewska B., *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki kulturowej w Polsce*, „Problemy Turystyki i Hotelarstwa” 2002 nr 3.
- McCartney G., *Event Management. An Asian Perspective*, McGraw-Hill Education, 2010.
- Moffatt I., *Kakadu: Managing Sustainable Tourism In a World Heritage Site*, [w:] *Tourism and Heritage Relationships: Global, National and Local Perspectives*, red. M. Robinson, Centre for Travel and Tourism, 2000.
- Pawlusiński R., *Samorząd lokalny a rozwój turystyki. Przykład gmin Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Gniew do roku 2013, Uchwała nr LII/399/06 Rady Miejskiej w Gniewie z dnia 27 września 2006 r.
- Richards G., *Cultural Tourism in Europe*, CAB International, 1996.
- Rohrscheidt A.M. von, *Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał, Perspektywy*, GWSHiM Millennium, Gniewno 2008.
- Strategia Rozwoju Gminy Gniew na lata 2004-2014, Uchwała Nr XV/84/03 Rady Miejskiej w Gniewie z dnia 30 października 2003 r.

Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Pelplin, Uchwała Nr XI/76/99 Rady Miejskiej w Pelplinie z dnia 23 września 1999 r.

Strategia Rozwoju Gminy Sulęczyno do 2015 r., Uchwała nr XIV/133/200 Rady Gminy Sulęczyno z dnia 24 sierpnia 2000 r.

Strategia Rozwoju Turystyki Gminy Gniew, Uchwała nr XXXII/228/05 Rady Miejskiej w Gniewie z dnia 3 marca 2005 r.

Telfer D.J., Sharpley R., *Tourism and Development in the Developing World*, Routledge 2010.

Uchwała Rady Europy w sprawie szlaków kulturowych Rady Europy, Resolution on the Cultural Routes of the Council of Europe (CM/Res(2007)12).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, DzU 1990 nr 16, poz. 95.

CULTURE TOURISM AS AN ELEMENT OF DEVELOPMENT STRATEGY ON THE EXAMPLE OF CHOSEN COMMUNES IN POMERANIAN VOIVODESHIP

Summary: The article reviews culture tourism as a mean leading to enhanced development of communes. A special interest is put upon the social origin of cultural tourism development. An analysis of three communes with large cultural potential shows the actual position of culture tourism in their strategies. The article is based on literature and a review of official documents.